

Куксіна Крістіна Андріївна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

РОЛЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ ЯК СУБ`ЄКТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У ПРОЦЕСІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

***Анотація.** Стаття присвячена питанню визначення сутності та особливостей діяльності транснаціональних корпорацій, вирішенню проблеми їх міжнародної правосуб`єктності та підвищення впливу на процес глобалізації, що характеризується формуванням єдиного економічного простору, появою нових міжнародних економічних зв`язків, зростанням обсягу виробництва, торгівлі та зайнятості населення. Розглянуто позитивні та негативні тенденції розвитку транснаціональних корпорацій.*

***Ключові слова:** транснаціональна корпорація, глобалізація, суб`єкт міжнародного права.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин транснаціональні корпорації поступово посилюють свій вплив на формування та функціонування міжнародних економічних зв`язків. Передусім це пов`язано зі збільшенням обсягів виробництва продукції і надання послуг, створенням технологій, провадженням ефективної господарської діяльності та інвестиційної політики у двох чи більше країнах, а то і регіонах світу. Все більшої актуальності набуває необхідність врегулювання та контролю за діяльністю транснаціональних корпорацій на міжнародному рівні. Виникає потреба у визначенні оптимального підходу щодо визнання транснаціональних корпорацій як специфічних суб`єктів міжнародного права. Останнім часом економічна влада транснаціональних

корпорацій дедалі частіше перевищує відповідні можливості національних економік, що суттєво відображається на низці виробничих показників, що, у свою чергу, призводить до посилення процесів глобалізації. Наразі зазначена тема є надзвичайно дискусійною та перспективною для подальших досліджень.

Дослідження проблеми. Питання ролі транснаціональних корпорацій у міжнародних відносинах та їх вплив на глобалізаційні процеси вивчали чимало дослідників, а саме О. В. Тарасов, М.М. Богуславський, Д. Лук'яненко, О. Рогач, Ф. Джессап, Б. Ченг, В.А. Романов, Г. К. Дмитрієв, Р. Ф. Захарова, І.В. Лукашук, С. В. Черниченко, С. Кіндлбергер, Я. Броунлі, Ф. Рут, Ф. Котлер, С. В. Запольський, К. А. Бекяшев, А. Н. Козирін та інші.

Метою статті є визначення особливостей міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій, зазначення напрямків діяльності транснаціональних корпорацій на сучасному етапі в умовах глобалізації, огляд останніх показників та досягнень компаній в контексті динаміки світового господарства, окреслення подальших перспектив їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, для кращого розуміння матеріалу варто зазначити визначення основних понять, а саме «транснаціональна корпорація», «глобалізація» та «суб'єкт міжнародного права».

За офіційним визначенням Конференції ООН з торгівлі та розвитку транснаціональна корпорація (transnational corporation, multinational corporation, multinational company, multinational enterprise) – це підприємство, що об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності в двох чи більше країнах і провадить єдину політику і загальну стратегію завдяки одному або декільком центрам прийняття рішень [1, с.140].

Наразі ООН вважає транснаціональними ті корпорації, які володіють наступними формальними ознаками: вони мають виробничі осередки не

менше ніж у двох країнах; вони проводять узгоджену економічну політику під централізованим керівництвом; її виробничі осередки активно взаємодіють один з одним - обмінюються ресурсами і відповідальністю [2].

Глобалізація – це взаємодія держав, народів, етносів, соціальних спільнот в єдиній системі відносин на планетарному рівні; система відкритого культурного обміну, запозичення зразків поведінки і адаптація культурних стереотипів до умов глобального буття; процес розширення меж спілкування в усіх сферах людської діяльності і виникнення глобального економічного та інформаційного простору, що викликає глибокі та необхідність вироблення узгоджених дій людей і держав [3, с. 30-31].

Глобалізацію можна назвати не просто процесом, а сформованою у сучасному світі системою, тобто більш-менш сталою дійсністю, деякі якості якої вже незворотні. Ми, швидше за все, вже не повернемося у світ без комп'ютерів або у світ без міжнародних організацій з національними державами як основними гравцями на світовій арені. У політичній сфері глобалізація формує нові моделі взаємовідносин учасників. І в цій глобалізованій системі транснаціональні корпорації не є найпотужнішими акторами з погляду застосування сили, але найважливішими з точки зору впливу на соціум шляхом сприяння економічному розвитку або формування його переваг і поглядів через медіакорпорації [4, с. 18].

Суб'єкт міжнародного права — це носій певних міжнародних прав і обов'язків, що виникають відповідно до загальних норм міжнародного права або розпоряджень міжнародно-правових актів. Це також особа (у збірному значенні), поведінка якої регулюється міжнародним правом і яка вступає або може вступати в міжнародні публічні (міжвладні) правовідносини. Таким чином, це особи — учасники міжнародних відносин, що можуть бути носіями суб'єктивних юридичних прав і обов'язків. Для того щоб бути суб'єктами міжнародного права, ці особи повинні мати певні властивості, до яких належать: певна зовнішня відособленість; персоніфікація (можливість

виступати в міжнародних відносинах у вигляді єдиної особи); здатність виробляти, виражати і реалізовувати автономну волю; брати участь у прийнятті норм міжнародного права і діяти згідно з цими нормами [5, с. 106-107].

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин вченими було висловлено чимало позицій щодо проблеми визнання міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій (далі – ТНК). З одного боку, прихильники класичної теорії вважають, що ТНК не є суб'єктами міжнародного права, оскільки фактично є юридичними особами, що здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства конкретних держав, на території яких перебувають їх структурні одиниці та не володіють суверенними правами та обов'язками. Наприклад, Я. Броунлі стверджує: «В принципі корпорації, утворені на підставі внутрішньодержавного права, не володіють міжнародною правосуб'єктністю» [6, с. 118].

Але економічна міць ТНК, їх вплив на світову політику визначили появу концепцій про визнання за ТНК міжнародної правосуб'єктності, про необхідність формування міжнародного права корпорацій [7, с. 239]. Так, на початку 1980 – х років у рамках ООН було створено Проект кодексу поведінки ТНК, в якому визначались ключові принципи їх діяльності. Ряд держав (переважно «третього світу») наполягали на прийнятті цього кодексу як міжнародного багатостороннього договору, обов'язкового для ТНК. Очевидно, що внаслідок укладення такого договору транснаціональні корпорації цілком можливо було б вважати суб'єктами міжнародного права у широкому розумінні цього слова [8, с. 180].

Згідно з даними World Investment Report 2018, у 2017 році міжнародні операції 100 найбільших світових ТНК склали 9 відсотків світових іноземних активів, 17 відсотків обсягу світової торгівлі та 13 відсотків показників світової зайнятості. Сотня найбільших світових ТНК складала лише 0,1 відсоток усіх існуючих ТНК, але їх спільний об'єм продажів

еквівалентні щонайменше 10 відсоткам ВВП світу. У 2017 році, найбільші ТНК збільшили обсяг міжнародних операцій, активів і продажів на 8 відсотків. Компанії, що не залучені до міжнародних економічних угод розширили свій бізнес, зокрема, у автомобільній та технічній сферах промисловості. Кількість фірм, що спеціалізується на цифрових технологіях продовжує збільшуватися, зокрема, рейтинг 2017 року налічує 15 технологічних ТНК і 7 телекомунікаційних ТНК [9, с. 26-30].

У 2018 році журнал «FORTUNE» визначив Топ – 10 компаній за розмірами своїх доходів. На першому місці залишається Walmart з доходами у 500 млн. дол. На другому місці State Grid – китайська енергетична компанія. Третє та четверте місця посіли китайські нафтогазові корпорації Sinopet Group та China National Petroleum. На 5 місці Royal Dutch Shell – нідерландсько – британська нафтогазова компанія. За ними йдуть Toyota Motor, Volkswagen, Exxon Mobil та Berkshire Hathaway [10].

За даними рейтингу FORBES GLOBAL (2000) до переліку найбільших компаній світу, які визначаються на основі таких критеріїв, як обсяг продажу, прибуток, активи та ринкова вартість потрапили Apple, Microsoft, Samsung Electronics, Volkswagen Group, BMW Group, Nestle, Intel, Boeing, Amazon.com, Procter & Gamble, Walt Disney, Facebook, Sony та інші відомі компанії [11]. Однак США все ще лідирують з точки зору кількості компаній у всьому списку, маючи приблизно 30 відсотків в цілому від загальної кількості. Рейтинг містить 291 компанії Китаю та Гонконгу на відміну від 262 одиниць у 2017 році. Для порівняння, цей показник у 2003 році складав 43 ТНК з Китаю. Між іншим Японія, Велика Британія та Південна Корея також увірвались у топ 5 країн з найбільшою кількістю корпорацій. Окрім того, до списку потрапили 14 компаній-новачків. Зокрема, шведська компанія Essity дебютувала на 722 позиції у рейтингу [12].

Вплив ТНК на світову економіку має двоїстий характер. З одного боку, ТНК є наслідком (продуктом) міжнародних економічних відносин, що

динамічно розвиваються, а з іншого – самі виступають потужним механізмом впливу на них, формуючи нові та видозмінюючи наявні [13, с. 49].

Загалом у світі налічується понад 82 тис. ТНК і більше 810 тис. філій. Зі 100 найбільших економік світу, 52 – це транснаціональні корпорації, і ці компанії, маючи у своїх активах значні фінансові та технічні ресурси, творять колосальні зміни. Проте панівну роль у світовій економіці відіграють лише 500 потужних ТНК, які реалізують 80% світової виробничої продукції електроніки і хімії, 95% фармацевтики, 76% продукції машинобудування. Найпотужніші 85 компаній контролюють 70% усіх іноземних інвестицій. Тобто нині економічний потенціал деяких ТНК перевищує економічний потенціал не лише окремих країн, а й регіонів світу. Транснаціональний капітал володіє третиною всіх виробничих фондів і виробляє майже половину загальнопланетарного продукту. Завдяки своїм рішенням у сфері капіталовкладень і вибору місць розміщення виробництва ТНК відіграють чималу роль у розподілі світового виробничого потенціалу [14].

Окрім того, вирізняють позитивні та негативні наслідки діяльності ТНК. До позитивних слід віднести: отримання додаткових ресурсів, зростання виробництва і зайнятості, отримання держбюджетом додаткових податкових доходів для приймаючої країни; уніфікація економічних «правил гри», зростання впливу на інші держави, зростання доходів для країни, що вивозить капітал; стимулювання глобалізації, зростання єдності світового господарства для усього світу. Негативними наслідками слід вважати: зовнішній контроль за вибором спеціалізації держави у світовому господарстві, витіснення національного бізнесу з найбільш привабливих сфер, зростання нестійкості національних економік для приймаючої країни; зниження державного контролю та ухилення великого бізнесу від сплати податків для країни, що вивозить капітал; виникнення потужних центрів економічної влади, що діє у приватних інтересах, які можуть не збігатися із загальнолюдськими [2].

Висновок. Таким чином, транснаціональні корпорації з кожним роком набувають усе більшої економічної влади та важелів впливу як на окремі держави, так і на світову економіку загалом. Свідченням цього є, передусім, збільшення обсягів виробництва, зростання прибутків корпорацій, розширення їх структурних одиниць по всьому світу, укладання угод щодо спільної діяльності, формування єдиної моделі споживчої поведінки, уніфікація фінансово-економічних, технологічних, технічних, корпоративних правил та стандартів. Усе це згодом може призвести до визнання міжнародної правосуб'єктності ТНК, появи міжнародно-правового акту, який би врегулював їх діяльність, визначив міжнародні права, обов'язки та відповідальність за порушення останніх. Перспективним є також створення наглядово-контролюючого органу при ООН, який би забезпечував дотримання ТНК встановлених єдиних норм та правил ведення міжнародного бізнесу. Зазначені заходи сприятимуть збереженню балансу між національними інтересами окремих держав і економічними амбіціями транснаціональних корпорацій, оскільки у процесі стрімкого зростання темпів глобалізації останні відіграють домінуючу роль у розвитку світового господарства.

Література

1. Литвиненко К. О. Роль та місце транснаціональних корпорацій в глобалізації / К. О. Литвиненко, С. П. Коляда. // Електронне фахове видання з економічних наук "Modern Economics". – 2017. – №6. – С. 138-144.
2. Преображенский Д. Транснациональная корпорация, ТНК [Електронний ресурс] / Д. Преображенский, Ю. Латов // Энциклопедия Кругосвет. Универсальная научно-популярная энциклопедия – Режим доступу:http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/ekonomika_i_p_ravo/TRANSNATSIONALNAYA_KORPORATSIYA_TNK.html

3. Ромашкин Т.В. Становление и развитие ТНК в условиях глобализации. – Саратов: ООО Издательский центр «Наука», 2016. – 160 с.
4. Зайцев С. Ю. Транснациональные корпорации как агенты глобализации / С. Ю. Зайцев. // Общество. Политика. Экономика. Право. Издательство: Издательский дом "ХОРС". – 2018. – №1. – С. 15-19.
5. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. — Х.: Одиссей, 2008. — 704 с.
6. Броунли Я. Международное право (в двух книгах). Книга первая. – М.: Прогресс, 1977. – 536 с.
7. Лисенко А. В. Проблеми міжнародної правосуб'єктності ТНК / А. В. Лисенко // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. – Харків, 2015. – Ч. 2. – С. 236-241.
8. Толстенко Ю. О. До проблеми міжнародної правосуб'єктності транснаціональних корпорацій / Ю. О. Толстенко, Є. О. Головка. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2018. – №48. – С. 178-180.
9. World Investment Report 2018. Investment and new industrial policies. [Електронний ресурс] / United Nations. New York and Geneva. – 2018. – Режим доступу: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2018_en.pdf
10. The Top 10 [Електронний ресурс] // Journal Global Fortune 500. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://fortune.com/global500/>.
11. The World's Largest Public Companies [Електронний ресурс] / Forbes. – 2018. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/global2000/list/#header:position>
12. Stoller K. Global 2000: The World's Largest Public Companies 2018 [Електронний ресурс] / К. Stoller // Forbes. – 2018. – Режим доступу:

<https://www.forbes.com/sites/kristinstoller/2018/06/06/the-worlds-largest-public-companies-2018/#44087726769f>

13. Павлюк Т. С. Аналіз розвитку світових ТНК: досвід для України / Т. С. Павлюк, М. В. Діденко // Економіка та суспільство. – 2018. – №15. – С. 46-52.
14. Прохорова М.Е. Особливості та тенденції розвитку процесів транснаціоналізації в ХХІ столітті / М.Е. Прохорова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2015. – № 2. – С. 88-98.